

TADQIQOTLARDA DARAXTLAR VA GULLAR EVOLYUTSIYASI

Jumashova Sayyora Shonazarovna

“University of Business and Science”

Toshkent filiali “Aniq va tabiiy fanlar” kafedrası

Lotin tili va tibbiy terminologiyasi fani o’qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14724863>

Annotatsiya

Maqolada turli xildagi daraxtlar va gullarning tarixi, ularning rivojlanishi haqida bayon etilgan. Turli asar va tadqiqotlarda fitonimlarning o’rganilganlik darajasi, hamda evolyusiyasi haqidagi qarashlar ko’rib misollar keltirilgan. Ularda o’simliklarning kelib chiqishi, evolyusiya tarixi va biologik taraqqiyoti batafsil bayon etilganligi maqolada o’z aksini topgan.

Kalit so’zlar: evolyutsiya, lingvistika, fitonim, daraxt, gul, tadqiqot, dorivor o’simliklar, cho’l o’simliklari, o’rmon daraxtlari.

Аннотация

В статье описана история различных видов деревьев и цветов, их развитие. В различных работах и исследованиях показан уровень изученности и эволюции фитонимов, приведены примеры. В статье отражено то, что происхождение, эволюционная история и биологическое развитие растений подробно описаны.

Ключевые слова: эволюция, лингвистика, фитоним, дерево, цветок, исследование, лекарственные растения, пустынные растения, лесные деревья.

Abstract

The article describes the history of various species of trees and flowers, their development. Various works and studies show the level of study and evolution of phytonyms, examples are given. The article reflects that the origin, evolutionary history and biological development of plants are described in detail.

Keywords: evolution, linguistics, phytonym, tree, flower, research, medicinal plants, desert plants, forest trees.

Daraxtlar – ko’p yillik o’simliklar bo’lib, ularning qiymati nafaqat tabiat, balki inson hayoti uchun ham katta ahamiyatga ega. Ular nafaqat go’zallik, balki kislorod ishlab chiqarish, tuproqni himoya qilish va biologik xilma-xillikni saqlashda muhim o’rin tutadi. Daraxtlar evolyusiyasi haqida gapirsak ular Yerdan 350 million yil oldin paydo bo’lgan. Ular devon davrida paydo bo’lib, o’rmonlarning birinchi ko’rinishlari hosil bo’lgan. Paleontologik tadqiqotlar daraxtlar o’tmishda yerning iqlimiga ta’sir o’tkazganini ko’rsatadi. Ular uglerod dioksidini so’rib, atmosferani soflashtirgan. Daraxtlar insoniyat tarixida ilk sivilizatsiyalarda muqaddas deb hisoblangan. Masalan, Misrda xos daraxtlar (masalan, tut daraxti) ulug’vorlik ramzi bo’lgan. Qiziqarli ma’lumotlarni misol keltirsak eng qadimiy daraxt Metushela (AQSHda), uning yoshi taxminan 4,800 yil. Eng baland daraxt – Giperion (Kaliforniyadagi sekvoyya daraxti), uning balandligi 116 metr. Ba’zi daraxtlar bir vaqtning o’zida meva ham, shifobaxsh moddalar ham beradi (masalan, kokos daraxti). Daraxtlar va gullar sayyoramizdagi hayotning ajralmas qismi bo’lib, ularning evolyusiyasi millionlab yillar davomida sodir bo’lgan. Ularning rivojlanishi biologik, ekologik va iqlimiy o’zgarishlarga javoban shakllangan. 1. Daraxtlarning

evolyusiyasi Yer tarixida o'simliklar hayotining muhim bosqichidir..Dastlab, qadimgi daraxtlarning ajdodlari suv o'simliklari bo'lgan. Qurg'oqchilik sharoitiga moslashish uchun ilk suv o'simliklari qurg'oqlikqa chidamli bo'lib, urug'lar va pufakchalar bilan tarqalishni boshlagan.Birinchi daraxtsimon o'simliklar silur davrida (427–393 mln yil oldin) paydo bo'lgan. Ular sporalar orqali ko'paygan. Karbon davrida (360–300 mln yil oldin) paporotniksimon daraxtlar tarqalgan. Ular o'rmonlarni hosil qilgan va zamonaviy ko'mir konlarining paydo bo'lishiga olib kelgan.

*Ignabargli daraxtlar:*Yura va bor davrlarida ignabargli o'simliklar keng tarqaldi. Ular urug'lar bilan ko'payib, qurg'oqchilik va sovuq iqlimga moslashgan.

Hozirgi zamonaviy daraxtlar:

Gulli o'simliklar (angisperma) daraxtlarigacha evolyusiyalashib, turli iqlim va ekotizimlarga moslashgan. Ular ko'p turlari bilan birga, o'rmonlar va cho'llarda yashashda davom etmoqda.

*Gullarning evolyusiyasi:*Gullar daraxtlar evolyusiyasining muhim bosqichi bo'lib, ular faqat angisperma o'simliklarida uchraydi.Gulli o'simliklar ilk bor Bor davrida (140–100 mln yil oldin) paydo bo'lgan.Ular tovuqqushlar va hasharotlar bilan simbiotik aloqada rivojlandi.Gulli o'simliklar turli sharoitlarda, jumladan, suv, tog'lar, cho'llar va o'rmonlarda moslashib, evolyusiyasini davom ettirdi. Ularning barglar, urug'lar va ranglardagi xilma-xilligi ularni Yerdagi eng muvaffaqiyatli o'simliklardan biriga aylantirdi.Daraxtlar va gullar Yerning kislorod miqdorini oshirib, uglerodni to'plashga yordam bergan. Ular tuproqni mustahkamlagan va turli jonzotlar uchun turmush manbai bo'lgan.Daraxtlar odamlar uchun yoqilg'i, qurilish materiali va turli sanoat mahsulotlari uchun xomashyo bo'lib xizmat qiladi. Gullar esa oziq-ovqat, dori-darmon va kosmetika uchun muhim ahamiyatga ega.Ularning evolyusiyasi Yerdagi hayotni murakkab va chiroyli ekotizimlarga boyitdi.

Daraxtlar va gullarning evolyusiyasi bo'yicha ma'lumot olish uchun quyidagi adabiyotlardan foydalandik. Ularda o'simliklarning kelib chiqishi, evolyusiya tarixi va biologik taraqqiyoti batafsil bayon etilgan:

1. Raven, P. H., Evert, R. F., Eichhorn, S. E.// "Biology of Plants"

2. Beerling, D. J.The Emerald Planet: How Plants Changed Earth's History"-Bu adabiyotlardan o'simliklar biologiyasining asosiy manbai bo'lib, daraxtlar va gullarning evolyusiyasi haqida, hamda o'simliklarning Yer ekologiyasi va iqlimiga ta'siri, shuningdek, ularning evolyusiya jarayonlari haqida ma'lumot oldik.Shuningdek Niklas, K. J.// "Plant Evolution: An Introduction to the History of Life"//

4. Taylor, T. N., Taylor, E. L., & Krings, M."Paleobotany: The Biology and Evolution of Fossil Plants"

5. Friedman, W. E."The Evolution of Flowering Plants" deb nomlangan kitoblaridan kerakli ma'lumotlarga ega bo'ldik.

Charlz Darvinning "Tabiiy tanlov yo'li bilan turlarni kelib chiqishi" asari ham shular jumlsidandir. O'simliklarning lingvokulturologik xususiyatlarini o'rganish fransuz adabiyotida muhim o'rin tutadi. Quyida ushbu mavzuga oid ba'zi muhim asarlar ro'yxati keltirilgan.. "Le symbolisme des plantes: Dictionnaire du langage des fleurs et des plantes" – Paul-Victor

Fournier-Ushbu asarda o'simliklarning ramziy ma'nolari va ularning fransuz madaniyatidagi o'rni haqidadir.

2. "Les plantes dans la tradition populaire: Mythes, croyances et légendes" – Jacques Brosse. Kitobda o'simliklarning xalq an'analari, afsonalari va e'tiqodlardagi roli tahlil qilinadi.

3. "La langue des fleurs: Histoire et significations" Charlotte de Latour. Bu asar gullarning tili va ularning fransuz madaniyatidagi ahamiyatini yoritadi.

4. "Les plantes et l'imaginaire: Essai sur la symbolique végétale" – Gérard Cholvy. Ushbu kitob o'simliklarning ramziy ma'nolari va ularning fransuz adabiyotidagi aksini o'rganadi.

5. "Flore populaire de France: ou, Histoire naturelle des plantes dans leurs rapports avec la linguistique et le folklore" – Eugène Rolland.

Asarda o'simliklarning fransuz tilidagi nomlari va ularning folklordagi o'rni haqida ma'lumot beriladi.

Quyida o'simliklarning leksik va semantik xususiyatlarini o'rganuvchi nemis tilidagi adabiyotlar ro'yxati keltirilgan: "Pflanzennamen im Deutschen: Herkunft und Bedeutung" (Nemis tilida o'simlik nomlari: kelib chiqishi va ma'nosi) Muallif: Dr. Erika Schmidt 2018. Ma'lumot: Ushbu kitob nemis tilidagi o'simlik nomlarining etimologiyasi va semantikasi haqida batafsil ma'lumot beradi. 2. "Die Sprache der Pflanzen: Eine linguistische Untersuchung" (O'simliklarning tili: lingvistik tadqiqot) 2020 Muallif: Prof. Dr. Hans Müller. Asar o'simliklar bilan bog'liq leksik birliklarning semantik tahlilini o'z ichiga oladi.

1. "Русскоязычные названия лесных растений с точки зрения словообразования и этимологии" / Ханна Суопажярви. – [2020]. Ushbu ilmiy ishda o'rmon o'simliklarining ruscha nomlari so'z yasalishi va etimologiyasi nuqtai nazaridan tahlil qilingan. "Ocherki po russkoy narodnoy nomenklature rasteniy" / V.A. Merkulova. 1967 yil. Kitob rus xalq o'simlik nomlarining kelib chiqishi va ularning semantik xususiyatlariga bag'ishlangan.

3. "Semanticheskoye pole 'rasteniya' v russkom yazyke" / Said Alyaffar. – 1999 yil. Dissertatsiya rus tilidagi "o'simlik" semantik maydonini o'rganishga bag'ishlangan. "O nazvaniyax rasteniy v lingvisticheskoy perspektive" / N.V. Kuleva. – [2020]. Maqolada o'simlik nomlarini o'rganishning asosiy jihatlari ko'rib chiqilgan. "Semanticheskaya interpretatsiya nazvaniy rasteniy: aksiologicheskiy potentsial" / N.V. Kuleva. – [2019]l. Maqolada o'simlik nomlarining semantik talqini va ularning baholash imkoniyatlari tahlil qilingan. Ushbu adabiyotlar o'simlik nomlarining leksik va semantik xususiyatlarini chuqur o'rganish uchun muhim manbalardir. Quyidagi ingliz tilidagi adabiyotlar o'simliklarning leksik va semantik xususiyatlarini o'rganishda foydali bo'lishi mumkin:

1. "Lexical Semantics" – Bu kitob leksik semantikaning asosiy mavzularini, jumladan, mental leksikonning tabiati, leksik munosabatlar va grammatik jihatdan muhim semantik xususiyatlarni o'rganadi. [2019].

2. "Lexical Semantics" – Ushbu bob kognitiv lingvistikaga oid qo'llanmada joylashgan bo'lib, leksik semantikaning turli jihatlari yoritadi. 2015 yilda nashr etilgan. "Theories of Lexical Semantics" – Dirk Geeraerts tomonidan yozilgan ushbu kitob leksik semantika nazariyalarini keng qamrovda tahlil qiladi. 2010 yilda nashr etilgan. "Semantic Relations and the Lexicon" – Ushbu kitobda leksikondagi semantik munosabatlar chuqur o'rganiladi. 2003 yilda nashr etilgan.

O'zbek tilida o'simliklarning leksik va semantik xususiyatlarini o'rganishga bag'ishlangan bir qator ilmiy tadqiqotlar mavjud. Quyida ba'zi muhim asarlar ro'yxati keltirilgan: O'zbek tilining izohli lug'ati (1978) da o'simliklarga oid leksik birliklar va ularning semantik xususiyatlari batafsil yoritilgan. Rashidova Umida Mansurovnaning nomzodlik dissertatsiyasida (2018) o'simliklarga oid iboralar va ularning semantik-pragmatik xususiyatlari tahlil qilingan. O'zbek tili ontologiyasi: yaratish texnologiyasi va konsepsiyasi. Abjalova M. tomonidan yozilgan monografiyada o'simliklarga oid leksik birliklarning semantik xususiyatlari va ularning ontologik tuzilishi o'rganilgan.

Xulosa qilib aytganda daraxtlar – ko'p yillik o'simliklar bo'lib, ularning qiymati nafaqat tabiat, balki inson hayoti uchun ham katta ahamiyatga ega. Gullar daraxtlar evolyusiyasining muhim bosqichi bo'lib, ular faqat angisperma o'simliklarida uchraydi. Tadqiqotlarda fitonimlar haqida turli yondashuvlar asosida bir qancha ishlar qilingan, bu esa tilshunoslikda alohida ahamiyatga ega. O'rganilgan bo'lsada, fitonimlarning leksik – semantik va lingvokulturologik xususiyatlari haqida hali ancha imiy izlanishlar olib borsa bo'ladi.

References:

1. A. Oripov. "Urug'li intensiv meva bog'lari" 2013-yil.
2. Xolnazar Urolov Yoqubov Xayriddin. "O't-giyohlar va mevalar xosiyati" 2011
3. Xolmatov H.X., Habibov Z. H., Farmakognoziya [Darslik], T., 1967;
4. Nabiyev M, Shifobaxsh giyoxlar, T., 1980;
5. Hojimatov Q., Olloyorov M. , O'zbekistonning shifobaxsh usimliklari va ularni muhofaza qilish, T., 1988;
6. Xoliqov K., O'zbekiston janubidagi dorivor o'simliklar, T., 1992;
7. Hoji matov Q.H., Yo'ldoshev K.Y., Shogulomov U.Sh., Hojimatov O.Q., Shifobaxsh giyoxlar dardlarga malham (Fitoterapiya), T., 1995;
8. Murdoxayev Yu.M. Kultura lekarstvennix rasteniy v O'zbekistane, T., 1988.